

ТМ	Г. XXXIII	Бр. 4	Стр. 1101-1108	Ниш	октобар - децембар	2009.
----	-----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 316:57 575.8

Стручни текст

Примљено: 4.10.2009.

Михаило Антовић
Филозофски факултет –
Ниш

УВОД ГОСТА-УРЕДНИКА: НЕОДАРВИНИЗАМ У ДРУШТВЕНИМ НАУКАМА – ОД БИОЛОГИЈЕ КА СОЦИОЛОГИЈИ

Резиме

Текст даје краћи историјски преглед развоја неодарвинистичких идеја у друштвеним наукама, од меметике, преко социобиологије до еволуционе психологије. Такође се укратко описују радови шест аутора који следе у наставку свеске.

Кључне речи: неодарвинизам, меметика, социобиологија, еволуциона психологија

Када је 1976. године изашла књига енглеског биолога Ричарда Докинса (Richard Dawkins) под називом „Себични ген“ (*The Selfish Gene*), мало ко је могао да претпостави да ће ово фундаментално штиво из популарне биологије и теорије еволуције пресудно утицати на развој читаве школе у друштвеним наукама током осамдесетих и деведесетих година. И заиста, док је књига, својом тврдњом да је управо ген основна јединица природне селекције за којом је Дарвин трагао стотинак година раније, изазвала праву револуцију међу биолозима (до данас је штампана у преко милион примерака и преведена на 25 језика), њене импликације за друштвене науке у почетку су остале нејасне. Готово успут, у једном од завршних поглавља, насловљеном „Нови репликатори“, Докинс је изнео смелу хипотезу о „мемима“, јединицама информација које се преносе кроз друштво и, слично генима у појединачном организму, проводе идеју кроз етар, каузално утичући на понашање појединаца у оквиру друштвених

mantovic@gmail.com

група. „Примери мема су мелодије, идеје, доскочице, модерна одећа, знање како да направимо лонац или изградимо лучни стуб. Баш као што се гени шире кроз ген потенцијал тако што скачу са једног тела на друго преко сперматозоида и јајних ћелија, тако се и мему шире кроз мем потенцијал преносећи се са једног мозга на други процесом који можемо широко да дефинишемо као имитацију.“ (Dawkins 1976/1989: 192). Аналогија постављена можда наивно, преједноставно или „премало научно“, како су касније говорили критичари, ипак је отворила пут теоријама о вези између биолошког и друштвеног, које су претходних деценија и векова често сматране табу темом.

Наравно, оригиналне идеје ретко се јављају ван духа времена. Докинс је можда написао популарно и разумљиво штиво, и постао славан, али свакако није био усамљен. Развој генетике плод је вишедеценијског преданог рада, од Менделових раних покушаја крајем 19. века до чувеног открића молекуларне структуре ДНК Крика и Вотсона средином педесетих. У сфери друштвених наука, ова истраживања имала су реперкусије на тада свеprisутне тезе о људском понашању као искључивом резултату учења. Прва директна последица напретка генетике био је пад структурализма и бихевиоризма у свим друштвеним наукама, пре свих у психологији почетком шездесетих. Данас чувени одговор Ноама Чомског на Скинерову бихевиоралну теорију језика, пригодно названу *Вербално понашање* (Chomsky, 1959/1967), узима се за кључни тренутак повратка нативизма, когнитивизма и рационализма насупрот ригидној рутини надражаја и одговора коју су бихевиористи проповедали. Уз Чомскијеву све прихваћенију генеративну лингвистичку теорију шездесетих, још једна књига из лингвистике, *Биолошке основе језика* Ерика Ленеберга (Lenneberg, 1967) отворила је пут идеји да генетски потенцијал, настао кроз милионе година еволуције, има значајног утицаја и на тако високе психолошке функције као што је језичка. Седамдесетих, вирус неодарвинизма пренео се са Чомскијевог Масачусетског института за технологију и на неколико километара удаљени Харвард. Књига Едварда О. Вилсона *Социобиологија: нова синтеза* (Wilson, 1975) отворила је питање генетске основе социјалног понашања животиња, кроз анализу агресивних, алтруистичких и родитељских односа, нарочито код виших примата. Ипак, док је у вези са истраживањем животиња нова дисциплина изазвала релативно мало контроверзи, покушаји да се идентичан принцип примени на човека (генетика твори биологију, а ова, у крајњој линији, социологију) изазвао је велике расправе које и данас трају. Бар још једна дисциплина, рођена почетком осамдесетих у радовима Џона Тубија и Леде Козмидес, *еволуциона психологија*, полази од главне хипотезе да су људски психолошки механизми углавном последица дарвиновске природне селекције (нпр. Tooby and Cosmides, 1992). Водеће присталице овог

покрета, попут аутора првог чланка који следи у овој свесци, харвардског професора Стивена Пинкера, данас имају статус врхунских научних ауторитета у својим областима. Они држе популарна предавања по позиву широм света, а чланке објављују како у стручним часописима, тако и у популарној штампи. Ово само показује да питање колико гени одређују наше свеколико понашање, па самим тим утичу и на конструкт „културе“, веома привлачи љубитеље популарне науке, ма из које области било њихово основно образовање.

Отпора је било и биће. Плодови грашка и мутације које смањују величину дрвећа, мењају боју очију, или чак одређују број прстију, су једно. Наш ум, духовни живот и слободна воља су нешто сасвим друго. Или тако бар желимо да верујемо. Још седамдесетих, и поново на Харварду, главни противник социобиолошког програма био је Стивен Џеј Гулд. Овај аутор ишао је тако далеко да пореди социобиологију са нацистичком еугеником, што је вероватно било претеривање, али јесте указало на могуће опасне импликације социобиолошких хипотеза. Од идеје да је човек агент предетерминисан својим генетским материјалом па до ослобађајућих пресуда серијским убицама због високог нивоа тестостерона, који је биолошка ствар, па нису могли да је контролишу, пут је потенцијално кратак. Отуда и тврдња да је социобиологија заправо други термин за проблематични „биолошки детерминизам“, како га понекад назива наш уважени академик Владета Јеротић. Како било, већ у раним данима, отворила се жустра дискусија о односу урођеног и стеченог у људском друштвеном понашању, а она се, са готово несмањеним жаром, наставила и осамдесетих и деведесетих. Када се сукоб почетком новог века пренео на политички и религијски терен, расправа више није могла да се задржи само у академским круговима. Тако је читава плејада врхунских универзитетских професора са источне обале, од којих тројица потписују радове у овој свесци, стала у одбрану дарвинизма против све гласнијих покушаја увођења креационизма у обавезно основно образовање (сличну ситуацију имали смо пре неколико година и у Србији, са познатим исходом у Министарству просвете). Ово је било праћено жестоком критиком неоконзервативне деснице у Сједињеним Државама под вођством председника Џорџа В. Буша. На крају, ни водеће светске религије нису могле да буду заобиђене. Исти Ричард Докинс са почетка овог текста у касној фази своје каријере постао је светски познат са књигом *Заблуда о богу (The God Delusion)*, преведена и код нас, Докинс, 2009). У основи, Докинс тврди оно што је и Вилсон назначио као могућност средином седамдесетих: да људска религиозност није ништа друго до још једна биолошка адаптација, настала дарвиновском еволуцијом. Мало је рећи да је оваква теза изазвала контроверзе: број чланака, афирмативних и критичких, који се у вези са овом књигом појавио у последње три го-

дине готово се не може израчунати. Из кругова нарочито католичке цркве, и то пре свега од стране афирмисаних научника који ипак не крију своја религијска уверења, појављују се врло детаљни и аргументовани одговори. Један од таквих свакако је и *Заблуда о Докинсу* (*The Dawkins Delusion*) истакнутог шкотског аутора Алистера Мек Грата (McGrath, 2007). Расправа се, дакле, наставља, а питање је толико фундаментално важно за наше поимање себе самих да се дебата не може задржати само у академским срединама.

Какав год био њен статус у научним круговима данас, метафора о „културној еволуцији“, тј. „мемима“ као универзалним репликаторима или „вирусима наше културе“ отворила је низ значајних питања на која се одговори траже и даље: какав је однос између урођеног и стеченог у људском понашању; каква је веза између наше биологије, психологије и велике жеље да комуницирамо са другима; колико је наш језик последица генетске машинерије, а колико социјални конструкт; колико сроднички односи утичу на наше понашање и колики је удео наслеђа у том процесу; на који начин наше идеје проналазе пут до других људи; како се те исте идеје могу „ослободити“, добити одређену самосталност, те творити идеологије; ако је наше понашање много више одређено генетским наслеђем него што смо то раније мислили, какве то последице има по питање слободне воље; какви су то морални избори које ми правимо, уколико су и моралне норме створене на основу еволуционе адаптације човека, а не екстринзичким, Богом даним принципима... Питања је безброј, одговори се још и не назире, а тичу се саме суштине онога што нас чини људима.

У покушају да понудимо неки пут којим се може размишљати о овим и сличним проблемима, у темату који следи штампали смо шест радова. Три су написали велики светски ауторитети из ове области и љубазно нам дозволили да чланке преведемо и објавимо овде¹, а три су резултат рада „домаћих снага“.

У првом тексту, под називом *Зашто су урођено и стечено још увек у игри*, Стивен Пинкер износи низ аргумената у прилог тези о комплексној интеракцији наследних и стечених фактора при развоју многобројних виших когнитивних функција: од визуелне до језичке. Након краћег побијања аутора који и даље не верују у постојање урођеног, присталица тзв. доктрине празне таблице, Пинкер води расправу са заступницима „холистичког интеракционизма“. Наиме, ови истраживачи признају да је однос између урођеног и стеченог испреплетан и комплексан, али одбијају да се сврстају на једну од страна у дебати и обично тврде да је „то све сувише компликовано“

¹ Радови С. Пинкера и Д. Денета су раније објављени, а овде преведени. Чланак Р. Цекендофа по први пут се објављује у овој свесци.

како би се у овом тренутку могла водити озбиљна научна расправа. Анализирајући шест типичних аргумената холистичких интеракциониста, Пинкер износи низ контрапримера, од развоја језика, преко генетских дефицита који резултирају схизофренијом, до питања сличности раздвојених идентичних близанаца и односа у вршњачким групама у америчким средњим школама, у покушају да објасни колико је велики утицај наследних фактора на различите видове друштвеног понашања.

У чланку насловљеном *Когниција друштва, културе и вредности*, Реј Цекендоф говори о проблему „социјалне когниције“ којим се, уз питања језичке, музичке и визуелне способности, предано бави последњих двадесетак година. Аутор повлачи чврсте паралеле између оваквог истраживачког програма и теоријских постулата генеративне лингвистике – где тезе о урођеном и стеченом, универзалној и менталној граматици, дискретним комбинаторним системима и механизмима инференције једнако могу да се односе и на језички и на социјални домен. Цекендоф сматра сродство, чланство у групи и доминацију урођеним механизмима социјалне когниције и доста пажње у тексту посвећује њиховој анализи и покушајима формализације односа између њих. На самом крају, аутор поставља и питање дарвинистичке заснованости моралних норми, те разматра колико је могућа моралност у свету без бога, што све може да има и врло озбиљне политичке последице.

Од штампарске грешке до грешке у размишљању је текст Дена Денета који представља још једну елаборацију тезе о меметичкој еволуцији. Након анализе неколико могућих метафоричних модела „културне еволуције“ (пре свих економског), Денет разматра питање оправданости конструкта „културних репликатора“, тј. меми. Не слажући се са тезама француског когнитивног научника Дена Спербера, Денет објашњава да и људске семантичке норме високог реда, којих изгледа нема код виших примата, показују елементе еволуције природном селекцијом. По ауторовим речима, *homo sapiens* по себи није никакво чудо већ нешто што је еволуирало управо кроз процес природне селекције у којој нема ничег магичног. Човекова способност да реагује на семантичке норме је и сама нешто што је еволуирало под режимом који не може да одговори на семантичке норме. По оваквом схватању, дакле, културни репликатори, тј. мему, нису само непотребна метафора, већ аутентичан механизам трансмисије информација настао еволуционим развитком мозга. Очито је, тврди Денет, да се дарвиновска еволуција одвија на великом броју нивоа, од копирања ДНК секвенци до формирања значења, али је исто тако очито и да се сви ти процеси на различитим нивоима моларности заправо одвијају на исти начин. Универзални дарвинизам је, за овог филозофа, сасвим уверљива хипотеза.

Следе текстових домаћих аутора који су били љубазни да припреме оригиналне чланке за ову свеску. У раду под називом *Поимање реалности код Џона Серла: структура света и друштвене чињенице*, Ђорђе Видановић анализира релевантне ставове другог живог великана америчке филозофије (иначе често супротстављеног Денету). Познати проблем филозофије ума, интенционалност (*intentionality, aboutness*), Серл у својим новијим размишљањима преноси и у социјалне воде. Он, наиме, тврди да су и друштвено конструисани објекти, попут нације, државе или брака, заправо реално постојећи ентитети који су у каузалној вези са физичким објектима, те за њих важи тзв. колективна интенционалност. Видановић повезује ову идеју са ранијим класичним покушајима објашњења друштвених чињеница у социологији (Диркем), те поставља занимљиву хипотезу о контрафактуелним (противчињеничним) исказима као могућем формалном средству за испитивање реалне заснованости друштвених конструката. Противчињенични искази су, иначе, често испитиван феномен у филозофији језика и, у новије време, у когнитивнолингвистичком програму Жила Фоконијеа и Марка Тарнера. Тиме се у раду овог аутора поставља јасна веза између лингвистичких и социолошких истраживања, у вези са конструкцијом социјалне реалности, важним проблемом о коме у овој свесци говори и Реј Цекендоф.

Чланак аутора ових редова под називом *За и против неодарвинизма: пример језика и музике* нуди преглед новијих теорија о могућем еволуционом пореклу језичке и музичке когнитивне способности. Код релевантних истраживача по овом питању су присутна два става. Наиме, док једни тврде да су обе способности директно настале као еволуционе адаптације, други су скептични, те сматрају да су у питању епифеномени, емергиране способности добијене игром другим, једноставнијим когнитивним механизмима, који су можда настали дарвиновском природном селекцијом, али на нижем нивоу комплексности. Аутор предлаже заједничко истраживање елемената музичке и језичке когниције како би помогао да се поменути спор расветли из новог угла. У том контексту, истичу се рекурзивност, припадност групи и ширење конотација путем меметичке еволуције као механизми од значаја за истраживање заједничких елемената важних за развој музике и језика.

На крају, но не и најмање важно, издвајамо текст под називом „*Јаки програм*“ и „*емпиријски програм релативизма*“ у социологији науке аутора Марка Шкорића. Поново у вези са конструкцијом друштвених чињеница, аутор износи поређење између јаког програма Дејвида Блура и емпиријског програма релативизма Харија Колинса као алтернатива Мертоновој социологији науке („слабом програму“). Рад даје велики број примера и научних расправа из различитих дисциплина крајем двадесетог века, где се пре свега истичу приговори релативистичкој социологији научног знања, уз закључак да

су превише друштвене концепције науке неодрживе. Чињеница је, закључује Шкорић, да је наука социјална активност, као и то да се научници обучавају унутар друштва, али то не гарантује да се сви делови науке могу најбоље разумети преко социологије. Наука није *искључиво* социјални феномен, јер је социолошки колико и психолошки, ако јој додамо и улогу спознаје и перцепције. На сличан начин може да се каже и да је она економска, политичка и биолошка активност. Последња теза, свакако, још једном указује да пут од биологије до друштвене реалности и није тако дуг, што је заједничко свим текстовима у овој свесци.

Аутор овог увода желео би да истражи захвалност Драгољубу Б. Ђорђевићу, главном и одговорном уреднику, на идеји да се у овом цењеном часопису обради једна доста савремена тема која у нашој земљи још увек није привукла довољну пажњу у стручним круговима. Репутација три америчка аутора биће позната сваком упућенијем читаоцу: њима и на овом месту искрено захваљујем што су, у мору обавеза на својим институцијама које далеко превазилазе домет овог локалног подухвата, пристали да пошаљу оригиналне чланке и дају дозволу да се они преведу и објаве на српском језику. Госту уреднику, редакцији часописа и Универзитету у Нишу тиме је учињена велика част. Двојици домаћих аутора, који су љубазно прихватили да напишу чланке за овај тематски зборник, такође захваљујем на преданом раду који је резултирао квалитетним текстовима. Показало се, чини ми се, да се и у релативно малим научним срединама као што је наша могу написати радови који достојно парирају делима аутора запослених на врхунским светским универзитетима. Надам се, на крају, да ће ових шест чланака привући нешто пажње у српској академској јавности, те да ће, инспирисани њима, неки млади људи можда да се заинтересују за област неодарвинизма. Ако неки од њих једнога дана постигну значајне, можда и светске успехе у тој дисциплини, то ће бити најбоља потврда да цео једногодишњи посао око припреме овог зборника није био без значаја.

Ниш, 4. октобра 2009.

Литература

- Chomsky (1959/1967). A Review of Skinner's Verbal Behavior. In L. A. Jakobovits and M. S. Miron (Eds.). *Readings in the Psychology of Language*. Prentice-Hall, pp. 142-153.
- Dawkins, R. (1976/1989). *The Selfish Gene*. Oxford University Press.
- Докинс, Р. (2009). *Заблуда о богу*. Смедерево: Хеликс.
- Lenneberg, E. (1967). *The Biological Foundations of Language*. New York: Wiley.
- McGrath, A. (2007). *The Dawkins Delusion*. Society for Promoting Christian Knowledge.
- Tooby, J. and L. Cosmides (1992). The Psychological Foundations of Culture. In Jerome H. Barkow, et al. (Eds.), *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture* (pp. 19-136). New York: Oxford University Press.

**GUEST EDITOR'S INTRODUCTION:
NEO-DARWINISM IN SOCIAL SCIENCE –
FROM BIOLOGY TO SOCIOLOGY**

Summary

The text provides a short historical overview of the development of neo-Darwinian ideas in social science, from memetics, over sociobiology, to evolutionary psychology. A brief description of the papers of six authors that follow in the volume is also given.

Key Words: Neo-Darwinism, memetics, sociobiology, evolutionary psychology